

АКАДЕМІК С. С. ДНІСТРЯНСЬКИЙ І ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Серед українських науковців кінця XIX — початку XX ст. своє суверенне, видатне місце посідає всесвітньо відомий вчений-правник Станіслав Северинович Дністрянський.

Народився С. С. Дністрянський 13 (27) листопада 1870 р. у м. Тернопіль. Закінчив у 1893 р. юридичний факультет Віденського університету. Впродовж 1895 – 1896 рр. поглиблював освіту в Берлінському і Лейпцігському університетах. З 1898р. працює у Львівському університеті на посадах доцента, надзвичайного професора (з 1901 р.) і звичайного професора (1907 – 1918 рр.).

Як громадянин С. С. Дністрянський не залишається осторонь політичних подій Галичини. Від національно-демократичної партії (НДП), (у 1907 р. і вдруге в 1911р.) був обраний до Віденського парламенту.

З 1919р. — науковець у вимушеній еміграції. Активно включається в роботу по створенню Українського вільного університету у Відні. Після його заснування став першим деканом факультету права і політичних наук (1921 р.), ректором (1922 – 1922 рр.), проректором (1923, 1933 – 1935 рр.) цього університету. Водночас працював у Німецькому університеті в Празі (1929 – 1933 р.) та празькій Вільній школі політичних наук (1928 – 1930 рр.), співробітничав з Українською господарчою академією в Подєбрадах і Українським науковим інститутом у Берліні. Науковець був одним із засновників, а потім і головою Українського правничого товариства в Чехословаччині, що об'єднувало юристів-викладачів УВУ і окремих правознавців-практиків.

Вчений був організатором і активним учасником з'їздів українських правників у Празі (1926, 1933). У 1927 р. заочно обраний дійсним членом Всеукраїнської Академії наук історико-філософської секції. Помер 5 (19) травня 1935 р. у м. Ужгороді, де і похований.

Академік С. С. Дністрянський залишив помітний слід як науковець, державний та громадський діяч, один з будівничих української вищої школи. Його наукове надбання охоплює проблеми державного, цивільного, сімейного і авторського права, окремі питання теорії і історії держави і права, деякі аспекти міжнародного приватного права.

Найповніша характеристика наукової спадщини С. С. Дніст-

ряпського дана у фундаментальних статтях І. Б. Усенка [1]. Проте мало кому відомо, що саме С. С. Дністрянський вніс вагомий внесок у вирішення міжгалузевої за своїм характером проблеми створення і унормування української правничої термінології.

Проблему формування української правничої термінології дослідник розглядав у нерозривному зв'язку з питанням становлення української мови як основного елементу національної культури. Своєрідність культури, її неповторність, національний характер вчений пов'язував передусім з розвитком української мови.

Відстоюючи самобутність української мови, С. С. Дністрянський тим самим оберігав самобутність власної національної культури і духовності. Вболівання за розвиток української мови, як передумови становлення нації, її освіти, культури, державності, стало для дослідника програмою його суспільно-політичної активності. Науковець один із перших започатковує видання підручників українською мовою. Редагує ряд правових журналів: «Часопись правнича і економічна» (1900 р.), «Правничий вісник» (1910 р.).

Новостворені С. С. Дністряпським видання служили актуальним потребам своєї доби, розвивали право та політичну економіку на науковій основі. Створені видавництва проіснували недовго, але вони сприяли популяризації української культури, покращенню юридичної самосвідомості поневоленого українського населення.

Показово, що буквально всі громадські правничі об'єднання, до створення і діяльності яких був причетний С. С. Дністрянський, — «Кружок правників», Правнича комісія НТШ, «Товариство українських правників у ЧСР», — включали розроблення національної юридичної термінології в число своїх найважливіших першочергових завдань. Тим самим вчений фактично поклав підвалини до наукового опрацювання української правничої термінології. Науковець одним з перших почав викладати результати своїх досліджень українською мовою як у лекціях, так і в друкованих працях: «Права руської мови у Львівськiм університеті» (Львів, 1901 р.), «Звичаєве право та соціальні зв'язки» (Львів, 1902 р.), «Австрійське право приватне. Виклади проф. С. Дністрянського. Вид. кружок правників» (Львів, 1906 р.), «Національна статистика» (Львів, 1909 р.), «Природні засади права (§7 к. ц. з.)» (Львів, 1911 р.) та інших.

Термінологічні праці посіли чільне місце і в діяльності заснованого за ініціативою С. С. Дністрянського у квітні 1909 р. «Товариства українсько-руських правників», яке об'єднувало багатьох юристів Галичини та Буковини. Новостворене С. С. Дністряпським товариство служило актуальним потребам того часу, оскільки

ки польська влада в Галичині намагалася використати правничу науку та літературу для створення могутнього потенціалу з метою закріплення існуючих форм суспільного життя, ідеологічного виправдання своєї асиміляційної політики і підняття міжнародного престижу.

Товариство українсько-руських правників під керівництвом С. С. Дністрянського, як першого голови, взяло на себе обов'язок «розбудити у всіх правників почуття організаційної спільноти й обов'язку, до співпраці на всіх ділянках громадського життя, зв'язаних з правом». При товаристві було створено чотири спеціальні робочі комісії: «цивільністична, кримінальна, мовна та видавнича». Їх робота полягала у здійсненні перекладу та перевиданні нормативних актів з німецької на українську мову, розробленні зразків документів (цивільного та кримінального судочинства), запровадження в діловодство виконавчих та судових органів української мови. Всі комісії займалися питанням розроблення української правничої термінології, оскільки в Галичині вона на той час не була сформована і правники користувалися особистим по-нягійним апаратом і довільним правописом.

Особливо активно працювала видавнича комісія. Як депутат Віденського парламенту, С. С. Дністрянський добився у парламенті виділення коштів на організацію і видання друкованого органу товариства. В січні 1910 р. під редагуванням С. С. Дністрянського видано перший номер юридичного журналу «Правничий вісник». Журнал виходив у 1910, 1911 і 1913 рр. і змушений був припинити своє існування через нестачу коштів. А «тодішні правничі кола», як відзначав вчений, «не розуміли ще значення своєї незалежної станової організації і «не піддержували її як належно».

Проблема української правничої термінології була надто важливою для С. С. Дністрянського, тому він залучив до співробітництва вчених-українців Львівського університету та свідомих українських адвокатів, які з самого початку стали проявляти велику зацікавленість у роботі по виробленню правничої термінології. Під впливом вченого Г. Зацерковний зайнявся систематизацією та узагальненням правничої термінології, публікує низку праць [2].

У роботі С. С. Дністрянського можна позитивно оцінити і те, що завдяки його старанням, поступово проблеми правничої термінології трансформувалися зі справи виключно мовознавців у одне з найважливіших завдань національно свідомих юристів. Вчений не обмежувався використанням висновків попередників щодо правильності вживання того чи іншого терміну. Його діяльність полягала також в систематичному перегляді всіх словників украї-

нської мови, законодавчого та активного матеріалу, інших джерел з метою виявлення в них юридичних термінів.

Об'єктивним критерієм відбору чи оцінки правильності побудови юридичного терміну для С. С. Дністрянського були українські терміни з нормативних актів українською мовою, що мали деяке поширення в західноукраїнських землях. Тому дослідник вважав, що при виробленні української правничої термінології слід враховувати досвід розвинутих країн, а також українського правового термінотворення.

За кінцеву мету ставилося видання ґрунтовного академічного словника правничої термінології «з научним поясненням деяких висловів та всієї термінологічної техніки» [3]. В той же час С. С. Дністрянський не обмежується суто словникарською справою. Створена й систематизована в словниках термінологія зможе «жити» тільки в тому разі, коли буде активно функціонувати як у навчальному середовищі, так і в науковій літературі.

Своє завдання у вирішенні термінологічних проблем С. С. Дністрянський у 1919 р. сформулював наступним чином: «Українська правнича термінологія ще не усталена; тому було моїм змаганням, користуючись моїм довголітнім досвідом на університетській кафедрі і при редакції правничих часописів, зібрати весь термінологічний матеріал, яким послуговуюся у цьому перекладі... З другого боку, вважав я своїм обов'язком стреміти по зможі до зрівняння мови й правопису по обох боках давнього кордону та користався скарбницею літературної мови Наддніпрянської України, зберігаючи при тім весь научний доробок австрійської України з останніх десятків літ» [4].

Актуальність напрацювання С. С. Дністрянського в формуванні української юридичної термінології істотно зросла в зв'язку з проголошенням у Львові 18 жовтня 1918 р. Західноукраїнської Народної республіки. Почався процес українізації державних, у тому числі юридичних органів. Усвідомлюючи, що відсутність української юридичної літератури гальмує просування правових знань у суспільстві, С. С. Дністрянський завершує переклад з німецької мови «Цивільного права».

Оперуючи новими для української мови науковими поняттями С. С. Дністрянський зумів сповна використати її потенційні можливості. Арсенал засобів української народної мови виявився цілком достатнім, щоб з його допомогою перекласти з німецької мови українською мовою «Цивільне право» на високому професійному рівні, до того ж доступно й просто.

«Цивільне право» С. С. Дністрянського не є його науковим твором, а перекладом австрійських законів. Проте воно зіграло значну роль в українському законодавстві, як найоб'ємніший твір

з застосуванням української правничої термінології та суто науковим коментарем [5]. Перекладений закон дістав схвалення наукової громадськості, про що свідчила низка позитивних рецензій. Значна частина використаних С. С. Дністрянським термінів утворена на національному мовному ґрунті, що наближаються до норм сучасної української літературної мови.

На жаль, процес формування української юридичної термінології, започаткований С. С. Дністрянським, було перервано. Переважна більшість науковців вважала доцільним покласти в основу формування української юридичної термінології виключно російську юридичну термінологію. Згодом юридична практика радянських часів підтримала цю позицію. Така орієнтація породила негативні явища в українській мові (українські терміни фіксувалися шляхом простого калькування).

Надбання С. С. Дністрянського з питань української правничої термінології не було в той час належним чином оцінено та узагальнено. Це, однак, не перекреслює неабиякого практичного значення початої роботи, її позитивної загальної оцінки і досить високого рівня, надто за відсутності у той час власної української державності.

Позиція С. С. Дністрянського тільки в наш час знайшла своє виправдання. Адже проблема національної термінології в усіх без винятку галузях суспільної діяльності значно загострилася з моменту становлення України як незалежної суверенної держави. Особливо ж нагальною стала потреба у загальноновизнаній правничій термінології. Остання є не просто формальним атрибутом державності, а її орієнтиром для розв'язання інших термінологічних проблем, важливим чинником розвитку всієї ділової лексики [6].

Напрацювання С. С. Дністрянського можна застосувати в сучасних умовах, оскільки проблема української правничої термінології остаточно не вирішена. Очевидно також, що немає причин створювати українську правничу термінологію заново. Необхідно лише глибоко проаналізувати та використати наукові здобутки наших попередників з питань української юридичної термінології, які мають зайняти важливе місце в сучасних наукових дослідженнях в Україні.

Література

1. Усенко І. Б. Наукова спадщина академіка С. С. Дністрянського // *Правова держава. Щорічник наукових праць*. — К., 1996. — Вип. 7. — С. 229–241; *Устрій Галицької держави // Правова держава*. — К., 1996. — Вип. 7; *Академічна юридична думка / Укладачі Усенко І. Б., Бондарук Т. І / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка*. — К., 1998.

2. Зацерковний Г. Причинки до правничої термінології // Часопись правнича і економічна. — Львів, 1902. — Р. III. — Т. IV – V. С. 1 – 7.

3. Дністрянський С. Цивільне право. — Відень, 1919. — Т. 1. — С. V. (Передмова).

4. Дністрянський С. Цивільне право. — Відень, 1919. — Т. 1. — С. IV – V.

5. ЦДАВО України. — Ф. 3695, оп. 1, спр. 128, арк. 8.

6. Усенко І., Зайцев Ю. Невід'ємний елемент правової реформи. (Проблеми становлення української правничої термінології) // Вісник НАН України. — 1996, — №5 – 6. — С. 36.

І. В. Шуйський

(Університет внутрішніх справ)

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ В ТОТАЛІТАРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У період національного відродження України, розбудови правової держави, удосконалення чинного законодавства і механізму його використання виняткового значення набувають питання глибокого і всебічного дослідження історії українського народу в радянський період. Розв'язання проблем, пов'язаних з проведенням широкомасштабних репресій каральними органами радянського тоталітаризму і впливом репресивної політики держави на морально-психологічний клімат у суспільстві, що призвело до деформацій правосвідомості громадян, дозволить проаналізувати витоки правового нігілізму, який у сучасну добу є значною перешкодою на шляху формування демократичної правової культури.

Внутрішня політика сталінського тоталітарного режиму, направлена на посилення політичних репресій у 1937 – 1938 рр., супроводжувалась формуванням відповідної правової свідомості населення, впровадженням у суспільну психологію доцільності і правомірності розгорнутої «кампанії».

Характерною рисою періоду стало максимальне зближення правової ідеології, як однієї зі складових частин правосвідомості, з ідеологією політичною. Тісний зв'язок правових і політичних поглядів завжди був притаманний системі радянської суспільної свідомості. У правовій формі правляча номенклатура прагнула закріпити ті політичні ідеї і вимоги, які повинні були постати загальнообов'язковими для всіх членів суспільства незалежно від суб'єктивного відношення до цієї норми або інституту.